

Die Entstehungsgeschichte des Monotheismus, nach ihren quellen geprüft und dargestellt.—G. Owsephian. Leipzig, 1897 (Միակամութեան ծագման պատմութիւնը, իւր աղբիւրներով քննած և ներկայացրած. Գ. օսրկ-Յովսէփեան. Լայպցիգ, 1897):

Մայր Աթոռոյս միաբան Շնորհ. Գարեգին սարկաւազի (այժմ՝ արեղայ) այս շարադրութիւնը, որով նա փիլիսոփայութեան դոկտորի աստիճան է ձեռք բերել, լոյս է տեսել արդէն ամիսներ առաջ. բայց ուշ չենք համարում մի քանի խօսքով ծանօթութիւն տալ նորա մասին, մանաւանդ որ խօսքն այնպիսի մի հաղուագիւտ երևոյթի մասին է, որպիսին է հայ մարդու, այն ևս հայ հոգեւորականի ուս. Իշմիածնի միաբանի աշխատութիւնը Եւրոպական գրականութեան մէջ: Բարեշնորհ հեղինակը իւր աշխատութիւնը բաժանել է Գ. հատուածների, որոնցից Ա-ի վերնագիրն է՝ «Քաղաքական-եկեղեցական հանգամանքները Բիւզանդական կայսրութեան մէջ մինչև Միակամութեան շարժումը», և առաջին է ըստ այսմ համառօտ նկարագիրն այն վիճակի, որի մէջ գտնուում էր Բիւզանդիան 2. դարի վերջում և Ի-ի սկիզբները՝ Հերակլ կայսեր նախորդների և նորա օրով, որով բացատրուում են միակամայից շարժման պատճառները:—Միակամութիւն ասուում է 2. դարի վերջերը յառաջ եկած այն վարդապետութիւնը, որ ընդունելով Քրիստոսի մէջ երկու բնութիւն, բայց մի կամք՝ պէտք է Հերակլ կայսեր և նորա կողմակիցների համար իրրե հիմք ծառայէր, միութիւն հաստատելու արեւելքի մի բնութիւն և արեւմուտքի երկու բնութիւն քարոզող եկեղեցիների մէջ:—Բ. և Գ. հատուածներով Հայր Գարեգինը քննադատում է այն յունական աղբիւրները, որոնցից տեղեկութիւն ենք ստանում այս շարժման սղընաւորութեան մասին, բաժանում է նոցա երեք գլխաւոր տեսակի, ցոյց է տալիս նոցա փոխադարձ յարաբերութիւնը, և թէ պատմական տեսակէտով որը որից նախապատիւ պէտք է համարել: Պատմագէտի համար այս մասն ի հարկ է ամենից կարեւորն է, որ սխալն ու ուղիղը, գլխաւորն ու երկրորդականը որոշելով՝ միջոց է տալիս նորան նոր լոյս սփռելու պատմութեան մի մութ մնացած էջի վերայ. բայց հասարակ ընթերցողի համար ամենից հետաքրքիրն է Գ. հատուածը, ուր հեղինակը իւր հետազօտութիւններից եզրակացութիւն է հանում և տալիս է մի «Պատմական նկարագիր Միակամութեան մինչև Կարնոյ ժողովը (633)»: Այս հետազօտութիւններն ու նոցանից հանած եզրակացութիւնը առանձին նշանակութիւն ունին մեր եկեղեցւոյ պատմութեան համար, որովհետեւ դալիս յանգում են այնպիսի մի նշանաւոր խնդրի.

որպիսին է Եզր կաթուղիկոսի Հերակլ կայսեր հետ հաստատած միութիւնը Կարնոյ ժողովում, Իւր ուսումնասիրութեան միջոցին Հայր Գարեգինը աչքի տակ է ունեցել հարկաւ նաև հայկական աղբիւրներն և օգտուել նոցա տուած տեղեկութիւններից. բայց քանի որ նա այստեղ միայն մինչև Կարնոյ ժողովը տեղի ունեցած հանգամանքներն է պարզաբանում, չէր կարող առատ նիւթ վերցնել մեր գրականութիւնից, այլ պէտք է թողնէր այդ մի ուրիշ անգամի, երբ նորան կ'աջողուի ամբողջ շարժման պատմութիւնը՝ մասնաւորապէս հայկական հողի վերայ խաղացած դերը, ներկայացնել, Ինչպէս մեզ յայտնի է, նորա ներկայ աշխատութիւնն այդ ընդարձակ ծրագրի իրագործման յառաջարանն է միայն. իսկ ամբողջի համար պէտք է յուսալ, որ կրկին ձեռք կ'առնէ և յաջողութեամբ զլուխ կ'հանէ, երբ «առաջին տարուայ ուսուցչի» պարտականութիւններից փոքր ինչ թեթեւացած կլինի և աւելի միջոց կ'ունենայ ազատ աշխատութեան, ներկայ գրուածքը բոլորովին զերծ չէ հարկաւ այն թերութիւններից, որոնք յատուկ են իւրաքանչիւր նոր սկսողի՝ ոճի անմատահութիւն, մտքերի հետևականութեան մէջ անհաստատութիւն, աւելորդ կրկնութիւններ և ըն. բայց պատմագրութեան համար լաւ ապագայ խոստացող և աւելի կարեւոր արժանիք են՝ ուղիղ կշռադատութիւն պատմական եղելութիւնների և փութաջան ճշդութիւն նոցա ժողովելու և դասաւորելու գործի մէջ, և այդ արժանիքն այստեղ չեն պակասում, Ինչ վերաբերում է հանած եզրակացութիւններին, նոցա իւր հաւանութիւնն է տուել գոնէ, մասնաւոր նամակով, այնպիսի մի հեղինակաւոր անձն, որպիսին է ուսուցչապետ Լօօֆսը, Եւրոպական մամուլի մէջ յայտնուած կարծիքներ դեռ մեզ չեն հասել.

Լ. Վ.

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ.

ՌՈՒՍՄՑ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Ներկայ ուսումնական տարուայ սկզբից Կիեւի համալսարանում աստուածաբանութեան ուսուցչապետ կարգուած Սվէտլով քահանան, որ ներկայումս ռուս գիտնական հոգեւորականութեան ամենահամակրելի ներկայացուցիչներից մէկն է, * այն եռանդուն երիտասարդ գործիչներից մէկը, որոնք

* Գոնե որչափ մեծ անմամբ ծանօթանալ կարողացանք:

աշխատում են քրիստոնէական գաղափարները կամ եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը մատչելի դարձնել կրթութեամբ գասին իւր առաջին հանգիստաւոր գասախօսութեան նիւթ ընտրել է՝ «Աստուածաբանութիւնը համալսարանական գիտութիւնների շարքում» որով նա դառնալէս գանդատուում է ռուսական համալսարաններում աստուածաբանական գիտութեանց այնչափ արհամարուած լինելուն դէմ և զորա պատճառներն է բացատրում։ Мір. Отголоски թերթը ձայնակցելով դասախօսին՝ այդ երեւոյթի զխաւոր պատճառ այն է համարում։ որ աստուածաբանութիւնն այժմ արտաքոյ կարգի առարկայ է։ ուստի և ուսանողների համար իբրեւ մի օտար և անօգուտ գիտութիւն։—1863 թուականի համալսարանական կանոնադրութեամբ նա պարտադիր էր բոլոր բաժինների ուսանողների համար։ բայց վերջը կարեւոր համարեցին ռուսական համալսարանների կադմակերպութիւնը մատեցնել գերմանական համալսարաններին։ առանց հաշուի առնելու։ որ այնտեղ աստուածաբանութեան համար առանձին բաժին կայ և որ ուրեմն աստուածաբանութիւնը իւր կարեւոր տեղն է բռնում հանրամարդկային գիտութիւնների շարքում։ մինչդեռ Ռուսաստանում այդ պակաս է։ և որովհետեւ աստուածաբանութիւնը չի մտնում եղած բաժիններից ոչ մէկի մէջ։ հետեւաբար անուշով միայն գոյութիւն ունի։ և այն ժամանակ իրեն վայելուչ տեղը կարող է բռնել։ երբ որոշ բաժնի կամ բոլոր բաժինների պարտադիր գիտութեանց շարքը մտնէ։

—Մոսկվայում և մի քանի ուրիշ քաղաքներում ձգտումն է յառաջացել հրապարակախօսութիւնների և եկեղեցական զրազարան-ընթերցարանների միջոցով աստուածաբանական կամ կրօնական առարկաներ մատչելի դարձնել ժողովրդին։ Այդ նպատակով Մոսկվայում արդէն մի քանի հրապարակախօսութիւններ են կարդացուել։ որոնք վերաբերում են աղօթքի նշանակութեան և եկեղեցիների միութեան և նորա նպատակի հանդամանքների քրիստոնէութեան էութեան և այլ նման խնդիրների։ Մի քանի տեղերում արդէն ձեռնարկել են եկեղեցական ընթերցարանի համար շինութիւններ կառուցանել։ Արդուած է քահանաներին տալ մատեններ։ որտեղ նոքա պէտք է նկարագրեն իրենց ծխին պատկանող հաւատացեալների տնտեսական և բարոյական կեանքը։ նոքա շրջապատող հանգամանքները և թէ որպիսի պահանջ ունի այստեղի կամ այնտեղի քահանան։ Այլ և Ռուսաց եկեղեցւոյ անցեալը ուսումնասիրելու համար կազմուել են զանազան ընկերութիւններ։ Աւլօգտայի եկեղեցական-հնագիտական ընկերութիւնը։ կարեւոր համարելով հոգեւոր սեմինարիայի բարձր դասարանների աշակերտաց աշխատակցութիւնը։ խնդրագրով դիմել է գպրոցական վարչութեան։ որ թոյլ տայ

նրանց աշխատակցելու այդ ընկերութեան՝ մանաւանդ ժողովրդական կեանքից նիւթեր հաւաքելու գործում։

—Ալեուտայի և Ալեասկայի եպիսկոպոս Սրբ. Նիկողայոսը որ մեծ ծառայութիւն է մատուցել Ռուսաց միսիոնարական գործին Ամերիկայում։ նորերս այցելել է Նիւ-Իորկ քաղաքը։ և այդ առթիւ հարց է զարթեւ եպիսկոպոսական սթոոն այդտեղ փոխադրելու։ Երևի այդ հարցը շուտով կուճուի որովհետեւ Նիւ-Իորկը ամերիկական կեանքի մէջ բոլոր շարժումների կենտրոնն է։ և ուրեմն շատ յարմարութիւններ ունի նաև Օրթոդոքս եկեղեցւոյ համար կենտրոն լինելու։ մանաւանդ որ վերջերս։ շրջապատող տեղերը իւր հետ միացնելով նա դարձել է աշխարհիս երկրորդ ամենամեծ քաղաքը՝ 3¹/₂ միլիոն բնակչով։

—Церк. Вѣстникъ թերթի թղթակիցը կրօնի դասաւանդութիւնը քաղաքական գպրոցներում կանոնադրելու համար՝ անհրաժեշտ պահանջ է համարում այդ դասերն առնել ծխատէր քահանաներից և յանձնել առանձին քահանաների։ որոնց պարտքը լինի միայն կրօնի դասատուութիւնը։ Ծխատէր քահանան միաժամանակ չէ կարող երկու պարտականութիւններ կատարել։ Երբ առանձին քահանաներ նշանակուին կրօնի դասատուութեան համար և որոշուի գոհացուցիչ ուժիկ։ այն ժամանակ բարձր կրթութիւն ունեցող մարդիկ աւելի յօժարութեամբ քահանայ կրճեռնագրուին։ որով և մի ուրիշ կողմից նպատած կը լինին կրօնի դասաւանդութեան բարուքման։ Իսկ որպէս զի այս կրօնուսոյց քահանաները չը զրկուին եկեղեցւոյ սրբազան պաշտամունքներից։ պէտք է գպրոցներին կից շինել եկեղեցիներ։ որտեղ նոքա կը պատարագեն և այլ պաշտամունքներ կը կատարեն։ իրենց աշակերտների ներկայութեամբ։ Այգպիսով գպրոցում թերի մնացածը այնտեղ կլրանայ։

Հին ԿԱԹՈՒԻԿՆԵՐ.

Անցեալ սեպտեմբերին հին կաթոլիկների Ա. ինննայում գումարած համաժողովին ինչպէս ժամանակին յայտնուեցաւ։ ներկայ էր ի միջի այլոց Նորին Պապերական Մեծութեան խոստովանահայր և ս. սինօդի անդամ ա. քահանայ Նանիշև։ ուր և կենդանի խորհրդածութիւնների առարկայ եղաւ հին կաթոլիկների Օրթոդոքս եկեղեցւոյ հետ միութիւն հաստատուելու խնդիրը։ որի մասին հայր Նանիշև մի շարք յօդուածներ գրեց Церк. Вѣстникъ-ի մէջ և մի քանի հրապարակախօսութիւններ կարդաց վերադարձից յետոյ։ Այս միութեան համար եռանդուն աշխատողներից մէկն է Պատառուի երկտասարդ երէց լից. Գեօք։ որ յայտնի է իւր «Կիւրեղ և Մեթոդիոս» գրքով և մի շարք յօդուածներով։ Օրթոդոքս Սլաւոն-

ների և հին կաթոլիկների փոխադարձ յարաբերութեանց վերաբերեալ. *

Նորերս նա կրկին «Սլաւոններն ու հին-կաթոլիկութիւնը» վերնագրով մի յօդուած է հրատարակել «Միջազգային աստուածաբանական թերթի» մէջ, որ հետեւեալ խնդիրներն է դնում. «Հին կաթոլիկութեան էական յատկութիւնն է՝ ամուր պահել եկեղեցւոյ ազգայնութեան սկզբունքը և ճանաչել ըստ ամենայնի իւրաքանչիւր ազգութեան իրաւունքը՝ նաև կրօնական տեսակէտից ունեցած առանձնութիւնները պահելու: Այս ընդհանուր սկզբունքը Սլաւոնների նկատմամբ գործ դնելով, Հին կաթոլիկութիւնը կարող է զիտնական ճանապարհով ազատագրանել, որ հին կաթոլիկ եկեղեցին հաւատով և հոգեով շատ աւելի մօտ է այն հիմունքներին, որոնց վերայ Կիւրեղ և Մեթոդիոս հաստատել են Սլաւոնական եկեղեցին, քան այսօրուայ Հռոմէական եկեղեցին, եթէ ուրեմն Հռոմի հետ միացած Ռոմէները և Հռոմի իրաւասութեան ներքոյ գտնուող կաթոլիկ Սլաւոնները (Աւստրիայում) Հռոմից անջատուին և հին կաթոլիկական ազգային եկեղեցիներ կողմեն՝ այդ կէլիներ վերադարձ դէպի այն հայեցակէտը, որ ունէին Սլաւոնների առաքեալները:»

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ:

Պապականութիւնը իւր գոյութիւնը պահպանելու համար ինչպէս յայտնի է, ամենայն միջոց արգարացնում է, եթէ մինչև անգամ հակաքրիստոնէական մի միջոց լինէր այդ: Այդպիսի դօրեղ միջոց են օրինակ համարուում այժմ նորանոր կաղմակերպուող աշխարհական ընկերութիւնները, որոնց սկզբունքն է՝ կեանք պապի հետ մահ պապի հետ: Միջանում մօտ օրերս մեծ շուքով կատարուած Ամբրոսեան տօնին ի ցոյց էին տրուել վերջին ժամանակներում յանուն պապական շահերի կաղմակերպուած Բաւարական ազգպիսի ընկերութիւնների զրօշակները: միայն վերջին տարուայ ընթացքում յառաջ եկած զանազան կարգի ընկերութիւնների թիւը հասնում էր 2304-ի: Սորա իրենց, յանուն պապական շահերի կաղմուող, աղմկալից նիստերը և երաժշտական երեկոյթները գումարում են սովորաբար եկեղեցիներում, և մինչև այժմ Բաւարիոյ 270 եպիսկոպոսներից միայն մէկն է գրտնուել, որ խտիւ արգելեց իւր իշխանութեան տակ գտնուող եկեղեցիներում այդ տեսակ ժողովներ գումարել և Աստուծոյ տան կամարները վայրենի

ծափահարութիւններով զղրղեցնել: Դա Կրեմոնի եպիսկոպոս Գեր. Արեմիա Բօնօմէլլին էր, որի վերայ ամեն կողմից յարձակուեցան լրագրական գործիչ քահանաները և նորան պապի հակառակորդ հռչակեցին: Նկատելու է, որ Կրեմոնի թեմից ոչ մի զրօշակ չկար Միլանում: Ամբրոսեան տօնին, և այդ հանգամանքը պակաս առիթ չէր բաղմագիծի ակնարկներով լինամանելու արժանայարգ հօգուին: Թէև այս յարձակումները յականէ յանուանէ չէին, բայց սլաւքներն այնքան որոշ ուղղութիւն ունէին, որ Գեր. հայրը ստիպուած եղաւ յայտարարելու թէ քահանաներն իրաւունք չունին խառնուել եպիսկոպոսի կարգադրութեանց մէջ:

—Ներկայ թուականի յունուար մէկին Լեոն ԺԳ. իւր առաջին պատարագի վաթսուամեայ յորելեանը կատարեց, և այդ առիթի թիւում այլոց թանկագին ընծաներ ստացաւ եւրոպական միապետներից: Բայց ուխտագնացութիւններն ու տօնախմբութիւնները յետաձգուած են մինչև մարտի 2-ը, երբ Պապը իւր ծննդեան և քահանայապետական ձեռնադրութեան տարեդարձը պէտք է կատարէ միատեղ: Իսկապէս նորա ձեռնադրութեան տարեդարձը Փետրուար 20-ին է, երբ քահանայապետութեան 20-րդ տարին պէտք է մտնէ: Ս. Պետրոսից մինչև Լեոն ԺԳ. հաշուած բոլոր 263 պապերից միայն 11-ը քսան տարուց աւելի են իշխել, և ինչպէս յայտնի է, միայն նախորդ Պիոս Թ. անցաւ Պետրոսեան թիւը՝ 25 տարին: Մնացածների համար միջին թիւը եղել է 4-5 տարի:

—Լիոնում կայացել է նորերս Բրիտանեայի սահմանների համաժողովը, որ նպատակ է դրել մրցել ժամանակակից հեթանոսամիտ և հրէամիտ ուղղութեանց, բողոքականութեան և ֆրանկմասոնութեան դէմ: Նոցա պարագլուխ են քաղաքականութեան մէջ նշանաւոր դեր խաղացող հոգևորականներ, ինչպէս Գըհան, Լըմիր (պապային պատգամաւոր), Նոզէ և Գարնիէ (քրիստոնեայ-համայնականների պարագլուխը Քրանսիայում):

—Նոյն տեղում, կարդինալ-արքեպիսկոպոսի ներկայութեամբ, եկեղեցական հանգիստով հաստատուեց «Թեութեան Աստուածամօր» աւագ եղբայրութիւնը, որի նպատակը պէտք է լինի Անգլիոյ ի կաթոլիկութիւն դարձի համար աշխատել: Այս դէպքում կարգացուել է նաև առաջին անգամ՝ պապի յատուկ նոյն նպատակի համար պատրաստած, հետեւեալ աղօթքը. «Ո՛վ ամենբնիշխան Կոյս Մարիամ, Մայր Աստուծոյ, մեր թագուհին և մեր քաղցր մայրը, դարձուր բարութեամբ քո հայեացքը դէպի Անգլիա, որ քո յաժմեմն է կոչուած, շրջիւ նոցա դէպի մեզ, որոնց դու այնքան մեծ վստահութիւն ես ներշնչում: Քեզանով տրուեցաւ մեզ Քրիստոս աշխարհի Փրկիչը, որպէս զի նա լինի մեր յուսոյ յենարանը, և դու՝ դու տրուեցար մեզ

* Այս ամառ նա Կիւի իւր եկեղեցւոյ մուտքը եկեղեցական կեանքին ի մօտայ ուսումնասիրելու ուր մեկն ծանօթացանք եւ մեր նպատակները միտցնելով մի քանի շաբաթ միասին անցրին:

Փրկչի միջոցաւ որպէս զի քեզանով աճէ այդ յոյսը, Ազօթիւր նոյնը մեզ համար, ո՞վ Մայր Յաւոց, որ մեզ ընդունեցիր խաչի պատուանդանի մօտ իրբեւ քո որդիների, միջնորդ եղիր մեր բաժանեալ եղբայրց համար, որպէս զի միանան մեզ հետ ի մի ճշմարիտ հօտ, մի լինին բարձրագոյն Հովուի հետ, որ քո Որդւոյ փոխանորդն է երկրի վերայ: Ազօթիւր մեզ բողոքիս համար, ո՞վ բարի մայր, որպէս զի բարի գործերով պողարեալս հաւատի միջոցաւ արժանի լինինք ամէնքս՝ տեսնել Աստրծուն քեզ հետ երկնային հայրենիքում և օրհնել նորան յաւիտեանս, ամէնս: — Բացատրութիւնների պէտք չկայ, ահա թէ ինչպիսի ամեն մի ճշմարիտ քրիստոնէի կրօնական զգացումը վիրաւորող, երեւոյթներ կան Հոռոմէական եկեղեցւոյ մէջ:

— Պապը մի նոր շրջաբերական է հրատարակել՝ ուղղուած Պանագայի եպիսկոպոսներին, որ դո՞ւմ է նոցա բողոքը՝ կրօնի դասաստուութիւնը դպրոցներից հանելու օրէնքի դէմ և յորդորում, եթէ այդ օրէնքը վերացնելու համար նոցա ջանքերը զուր կանցնեն՝ ամեն հնար գործ գնել այն ժամանակ, պետութիւնից անկախ կաթողիկոսական դպրոցներ բանալու:

— Նորերս պապին ներկայացել է «Revue de deux Mondes» յայտնի թերթի խմբագիր Բրուն-աիերը, որ Հոռոմէ գնացել նիւթեր ժողովելու համար, որպէս զի Զօլայի նշանաւոր «Հոռոմ» վէպի դէմ հերքում գրէ, Այդ նպատակով նա այցելել է նաև մի շարք նշանաւոր կարգիւնաւորների և այլ եկեղեցականների:

— Հոռոմ էր գնացել նաև Ֆրանսիական Հին կաթողիկոսների պարագլուխ անուանի Հայր Հիացէնթը, որի հետ այդ առթիւ բանակցութիւններ են եղել՝ կրկին Հոռոմէական եկեղեցու ծոցն ընդունուելու, Գլխաւոր արգելքը, որ յառաջանում է Հայր Հիացէնթի ամուսնացած լինելուց, շատերը կարելի են համարում նորանով վերացնել, որ նա պապի հաճութեամբ արեւելեան հոռոմէադաւանների մի ծէս ընդունի, ուր հոգեւորականների ամուսնութիւն թոյլ է տրուում: Բայց հարց է՝ եթէ նոյն իսկ պապը քաղաքական տեսակետներով այդ թոյլ տար, կարո՞ղ է Հ. Հիացէնթ անսխալականութեան և այլ խնդիրների նկատմամբ իւր ունեցած հակահոռոմէական համոզումներն հեշտութեամբ թողնել:

— Աւետարանական հոսանքը ինչպէս երևում է ներգործում է կաթողիկ եկեղեցու վրայ, մանաւանդ մի քանի կաթողիկ երկիրներում: Այժմ Փարիզում բողոքական աստուածաբանութիւն սովորող ուսանողների մէջ կան 5 նախկին կաթողիկ քահանաներ (Մօրօ, Նիցերօ, Փիլիպպօս, Շեֆֆեր, և Վիտալօս) և մի նախկին Յիսուսեան կրօնաւոր (Օպերա): Աստուածական կաթողիկ քահանայութեան մէջ անկախութեան յուզումներն այնքան են աճել,

որ անդրլեռնականները (ultramontane) հարկ են համարել առանձին լրագիր հիմնել՝ «Ճշմարտութեան ձայն» (Voix de vérité) անունով, ինչպէս իրենք են ասում: Բողոքականութեան գործունէութիւնը մերկացնելու համար, Այդ թերթը ազդարարում է թէ «16-ր դարու յեղափոխութեան յատուկ հին յամառ պարսաւմով և կոռուսէր ոգին նորից զարթել է»:

— Նորերս նոյն իսկ Հոռոմում լոյս տեսաւ մի թերթ «Նոր Հոռոմ» (La nuova Roma), որի մէջ կաթողիկ հոգեւորականները բողոքում են, Յիսուսեանների տիրապետութեան շնորհիւ, կաթողիկ եկեղեցւոյ մէջ յառաջ եկած հոգեւոր անկման դէմ: Թերթի մի որոշ մասը կրում է «Ազատութիւն» պապականութիւնից, վերնագիրը, Խրաքանչիւր համարում հրատարակում են կաթողիկ հոգեւորականներից ստացուած բազմաթիւ գրութիւններ, որոնցով շնորհաւորում են այդ ձեռնարկութիւնը:

— Աւստրիայում ևս շարժում է հակահոռոմէական ոգին, Գեկտ. 11-ին ի պատիւ տեսուչ Պրոֆ. Տօլզի գրեթէ ամբողջ ուսանողական միութիւնը համալսարանում մեծ ցոյց արեց և շնորհակալութիւն յայտնեց նրան իւր նշեմքների վերջին՝ ակադեմիայի աղատութեան և Գերման ժողովուրդի պոչտպանութեան նկատմամբ արտայայտած եռանդի համար, Երբ տեսուչ Տօլզը պատրաստուում էր հեռանալու, խօսք խնդրեց րժշկութեան ուսանող Ֆէօդիշ և Ճառեց, Ճառը թէև ուսանողական էր, բայց արդարացի հետաքրքրութիւն շարժեց, որովհետև նա խօսում էր այն հոսանքների մասին, որոնց այժմ յաճախ կարելի է պատահել Աւստրիայի Գերման ժողովուրդի մէջ, Ֆէօդիշ որոշեց Հոռոմի դէմ մղուելիք պատերազմի անհրաժեշտութիւնը հետեւալ նախադասութիւններով. «Եթէ մենք Հոռոմի դէմ դեռ ևս վերջնականապէս չենք մաքառում, կնշանակէ միայն որ առ այժմ օգտակար չենք համարում: Գերմանական ժողովրդական ուսանողութիւնը սակայն ամենայարմար վայրկեանի է սպասում՝ մի աչքի ընկնող օրինակով ցոյց տալու իւր ազգին, թէ նա ինչպէս պէտք է ազատէ իրեն մահացութենամի Հոռոմի շղթաներից՝ նոյն իսկ գերման բողոք, եկեղեցու մէջ հազար անգամ աւելի սուղիւ, ազատ, մանաւանդ թէ ժողովրդական, դաստիարակութիւն ստանալու համար»:

— Ֆրանսիայում այժմ գտնուում են 3,275 վանքեր, որոնք 905 կարգեր են կազմում: Կոյսերի թիւը հասնում է 58,836-ի, Այսչափ վանքերից 46-ը միայն հիւանդներ խնամելու, 2800-ը կրթութեան են նուիրուած, իսկ 12-ը հայեցողական կեանք են վարում:

— Ֆրայբուրգի կաթողիկ համալսարանը մօտ ժամանակ կկորցնէ միանգամից 10 պրոֆեսսորներ, Առաջուց արգէն յայտնի էր, թէ այնտեղ անդր-

լեռնական տարրը այնքան մեծ ազդեցություն ունի, որ Ֆրայբուրգի համալսարանը մի վանական դպրոցի կերպարանք էր ստացել, ուր ամեն ազատ ոգի և կրօնական ներողամտություն հալածուում էր, Սկզբում Դոմինիկականների հետ կային նաև աշխարհական պրոֆեսորներ, բայց նոքա մեկը միևսի ետևից ճանապարհորդության և նոցա տեղերը կղերականների յանձնուեցան: Արդեն ուղղում էին հեռացնել Հարդի և Եօստէս պրոֆեսորներին, ուժեղից զրկելով, բայց կառավարությունը նպաստ տուաւ, և նոքա մնացին: Մի քանի ժամանակ յետոյ «Ալգաւցի» թերթը հրատարակեց իւր Ֆրայբուրգից ստացած մի նամակը, որի մէջ Դոմինիկականները հերքում էին իրենց վրայ բարգուշած մեղադրությունները: Սակայն ամեն բան պարզուում է այժմ այն հանգամանքով, որ լուրոր գերմանացի պրոֆեսորները ձմեռնային շրջանը վերջացնելուց յետոյ կհեռանան համալսարանից:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆԵՐ.

Դերմանիս.

«Մեր որբանոցներն արեւելքում» վերնագիրն է կրում մի պատկերազարդ նկարագիր գերման օգնող դաշնակցութեան արեւելքում հաստատած որբանոցների, որ յարմար կողմեր ունի խնդրի համար հետաքրքրություն զարթոցնելու: Այն բուլղորը, ինչ որ վերարկուում է որբերի խնամատարութեան, որբանոցներին, գերման բարեգործներին, խնամակալներին և խնամակալուհիներին, ի նկատի է առնուած այստեղ: Մէջ են բերուած որբանոցների մի շարք պատկերներ, իրենց բնակիչներով և ուսուցիչներով:

— Բերլինի մէջ վերջին տասնեակ տարիների ընթացքում 10,000 ամուսնացողներին ընկնում է տարեկան միջին թուով 31,92 ամուսնալուծութիւն: Ամենամեծ թուով ամուսնալուծութիւններ տեղի են ունենում Ուետահում (96) և ամբերկական միւս 9 պետութեանց մէջ (75,1—33,5), նոյն իսկ վատահամբաւ Փարիզում՝ ներկայումս տիրող օրէնքի մուտքից, 1884-ից ի վեր, 10000 ամուսնացողներին ընկնում է միայն 21,2 բաժանումն: Եւրոպայում Բերլինի չափին մասամբ ինչ մօտենում է Համբուրգին, ուր 10,000-ին ընկնում է 26,7:

— Գեկտեմբերի 15-ից ի վեր լոյս է տեսնում «Հաւատք և կեանք» վերնագրով մի նոր աւետարանական թերթ, որ իւր առաջին համարի մէջ յայտարարում է հետեւեալը. «Նոր դպրոցը (աստուածաբանութեան), որ անփիճկի տաղանդի տէր ներկայացուցիչներ ունի՝ կամայ աւանդ դէպի և կեղեցիների կործանումն է տանում: Ժամանակ է ցոյց տալ, որ դեռ ևս կան աստուածաբանների, երէցների և աշխարհականների, որոնք հաւատում են:

Թէ աւետարանական գաղափարները դրական ինչ են, որոնք հաւատում են մարգեղութեան, յարութեան և քաւութեան, որոնք այն համոզմունքով են ապրում, թէ քրիստոնէութիւնը առանց դաւանանքի և հրաշքների այլ ևս քրիստոնէութիւն չէ: Սոյն համարի ծակատը զարդարող Ֆ. Պ. Դուսմերգ, Էմիլ Դուսմերգ, Հէնրի Բոյիս և ուրիշ անուններ երաշխաւոր կարող են լինել, որ թերթը յաջողութիւն կունենայ:

Անգլիա.

Թէ որչափ անտեղի կերպով Անգլիայի եսական քաղաքականութիւնը վերագրում են Անգլիական ամբողջ ազգին, ապացոյց են այն մեծ զոհողութիւնները, որ արեւելք վերջինս յօգուտ միսսիոնարական գործի: Օրինակ վերջին հաշիւներից երևում է, որ 1996 թուին նա 15 միլիոն ուրլի է նուիրել հիմնոսների մէջ քրիստոնէութիւն քարոզող զանազան ընկերութիւնների:

Առհասարակ նկատուած է, որ Անգլոսաքսոնական ցեղը աւելի բարոյական և խոհուն աշխարհահայեցողութիւն ունի քան արեւմտեան միւս ազգերը:

Ահագին զոհողութիւններ են անում նոքա նաև կրթական գործի համար: Անգլիայում և Ամերիկայում բազմաթիւ հանրօգուտ հիմնարկութիւններ և նոյն իսկ համալսարաններ հիմնուում և ապահովուում են մասնաւոր մարդկանց կտակներով: օր, վերջին ժամանակներս Հիւս. Ամերիկայի Բալտիմոր քաղաքում մի հարուստ անգլոսաքս. Զոն-Ամիգենս անունով, 34 միլիոն դրամազուխ է յատկացրել մի համալսարան և մի հիւանդանոց հիմնելու և ապահովելու համար:

Զուիցիլիա.

Ժընեւում զանազան եկեղեցիների պատկանող քրիստոնեաների ներկայ փիճակը շատ աննախանձելի է, շնորհիւ այն ներքին վէճերի, որ նոքա մղում են միմեանց դէմ: Այդ վէճերի մէջ խառն է նաև քաղաքականութիւնը, մինչև իսկ խուժարար անաստուածների մի խումբ, շնայելով իւր փոքրամասնութեան, զլխաւոր դերն է խաղում այդ եկեղեցիներով ու մատուոններով հարուստ քաղաքի մէջ, ուր երբեմն քրիստոնէական բարեգործութիւնը այնչափ արդիւնք է ցոյց տուել:

Այժմ Հին կաթոլիկներն են բուն ազգային կաթոլիկներ համարուում: Բայց նոքա սկսել են արդեն տեղի տալ Հռոմէական կաթոլիկների մեծ հոսանքի առաջ, և զարմանալի չէ, որ քաղաքի ամենամեծ եկեղեցին՝ սուրբ Աստուածածինն ևս վաղ թէ ուշ նոցա ձեռքն անցնի: Ամենք կարծում են, թէ վերջիններս մինչև իսկ բողոքականների ս. Պետրոս եկեղեցին կարող են ձեռք ձգել: Սակայն

ամենախոհման այն կլինէր ի հարկ է, որ բոլոր բրիտանականները միանային, ընդհանուր թշնամու՜ անհաւատութեան դէմ կուռելու համար:

ԲԱԹԻՆ ԷՆԹԱՆՈՍԱՅ.

Ասիա. — Գերմ. բողոքականների 2ինական ներքին առաքելութիւնը 16 նահանգներում 140 կայաններ և 137 արտաքին տներ ունի, որոնց մէջ 6113 հաղորդակիցներ է ժողովել, Վերջին տարին մկրտուել են 1269 հեթանոսներ: Ծառայութեան մէջ են 646 քարոզիչներ և քարոզչուհիներ և 190 թողալու որինի օգնականներ: 42 եւրոպացի աշխատակորներ սեփական ծախքով են կառավարուում: Առաքելութիւնն ունի 226 գիշերօթիկ աշակերտներ և 851 երթման, 5 քարոզչական հիւանդանոցներով և 19 զեղարաններով, որ աշխատում են հիւանդների վրայ ազդել: 1896-ին հասցեւոր բարձրացաւ մինչև 877,000 մարկ:

Ամերիկա. — Աֆրիկայում այժմ հաշուում են 438 լեզուներ և 153 գաւառաբարբառների, որոնցից 81-ը միայն ամբողջ ս. Գրքի կամ նրա մի քանի մասերի թարգմանութիւնն ունին: 500-ը նոյն իսկ այրբենարան չունին: Միայն Սուդանում բնակուում են 60 միլիոն հեթանոսներ, առանց մի միասնորի, որ իրենց լեզուն իմանար: Այդպիսի թուերը պարզ ցոյց են տալիս, ինչպէս իրաւացի կերպով նկատում է Լայպցիգի քարոզչական թերթը, որ ամերիկական և անգլիական քարոզչական շրջանների նշանաբանը՝ «Աւետարանի քարոզութիւն ամբողջ աշխարհի մէջ ներկայ սերունդի օրով», ցնորք է:

տեղէր նաև «մեծաշնորհ և տիեզերահամալու սուրբ և զերապատիւ առաքելոյն Անանիայի և սուրբ Գեորգայ» վանքը, որ 1418 թուին գրում էր իւր յիշատակարանը Մկրտիչ անունով մի սարկաւագ, որ կարծւում է թէ Նաղաշն է: * Յիշատակագիրն իւր գրած Յայտմուրքն անուանում է «կարմեհանգ և լուսաբորոյ կտակ» և իրեն համար այսպէս է խօսում: «մեղսամած և տարտամ ոգի Մկրտիչ գրիւս, որ կոչիմ՝ սարկաւագ, ասում է: Բայց բացասութեամբ և ոչ ստորասութեամբ, զի գործով և խորհրդով ևս վատթարագոյն գտանիմ քան զամենայն որ ի ոսմկաց և զարտուղի մարմնական զնացիւքս: քանզի շինուեմ զանգամ սուպխառն փորձութեանց շուրջ զմեզ մածեալ կայ, եւ ախտ մեկնարիմ և հեշտութիւն մզիլ, կարիք ի մեռիմ, եւ անմեռութիւն մեռմ, ծուրութիւն խաւրեցուցիլ եւ անարխութիւն պատկազիմ:» Այս խօսքերն ակնարկներ են երկրասարդական հասակին յատուկ թուլութիւնների՝ «անմտութիւն մերձ, ծուլութիւն խաւարեցուցիչ և անարխութիւն», որոնց շնորհիւ նա կարող էր սխալներ անել, ուստի խնդրում է անմեղապի լինել և տրտնջում է իւր ժամանակի վատութեան վերայ: «Ի մեծ սարկաւագս կայի, ասում է, վասն դառնութեան ժամանակիս և աւերման աշխարհիս: Բայց աւելի մեծ վիշտ է զգում ազգի ցաւերի մասին: «զազգիս մերոյ տառապանս զի կարէ պատմել, քանզի ի բազմաւալ մեղաց մեքոց փակեցաւ դուռն ողորմութեան Աստուծոյ և պատուհանք բարկութեան բացան»: Այդ էր Գառնեցի Պօղոս Բ. կաթողիկոսի ժամանակ (1418—1430 թ.), եթէ արդարեւ Գրիչ սարկաւագը Մկրտիչ Նաղաշն է, որ հաւանական է երևում աշխատունեանով յիշատակարանի մէջ յայտնած զբացմունքները, ապա ուրիշն նա իւր սկզբնական դաստիարակութիւնն և ուսումն առել է վանքի մէջ և բաւական վարժ է եղել գրոց բարբառին, ուրա կեանքի այլ հանգամանքները մեղ ծանօթ չեն. գիտենք, որ 1430 թուին Վահկացի Աստանդին եւ կաթողիկոսը Սիւ քաղաքում ձեռնադրեց նորան եպիսկոպոս: այդ ժամանակ Մկրտիչ Նաղաշ Ամիգ քաղաքի (Տիարբէքիրի) Հայոց առաջնորդ էր: ** Յայտնի է նաև այն, որ նա ծաղկելու և նկարելու արուեստ ունէր: Մեծօրայ վանքի մի ձեռագիր ժամագրքի մէջ, որ գրուած է 1432 թուին, յիշատակագիրն ասում է. *** «այլև յիշել ազաշեմ՝ զերջանիկ և զերանաշնորհ զարեի կալիկոսոսն սեռ Մկրտիչ Ամրայ, որ երբեք չիմ գտնով և զանգամ երանով զարդարեաց զսուրբ Գրիս առ յիշատակ բարեաց հոգւոյ իւրոյ և ի պատմարս օրինակի ասն աւելիակամ»: այս տեղեկութիւնից

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ՊԱՏՄԱԿԱՆ.

ՄԿՐՏԻՉ ՆԱԳԱՇ

«Ղարխայ, սիրոյ մի եկզեր.
Այս դիմար օրես անցի:»

Մ. Նաղ.

Մկրտիչ Նաղաշ ծնուած է Պոռ * գիւղում, որ Բաղէշ քաղաքի հիւսիս արևելեան կողմն է ընկնում Ս. Ամրորդու (Ամրգորու) վանքից ոչ հեռու, այդ

* Նոսարի Հայոց եր. 55.

** Չամչեան, Պատմ. Հայոց. Գ 466.

*** Յուդիկ հայ մեռ. արք. մասնաւ. Միւսիսիկի (Վիսնիկ) 12, ր.

* Այս գիւղի անունն յիշում է Յիւս յիշատակարաններում, որ կարելի է տեսնել Նոսարի Հայոց եր. 56 և 213, և Թառս աղբար Բ. 495.